

Эрматов Д.Ч.

И.Арабаева атындагы КМУнун Тарых жана социалдык-укуктук билим берүү факультетинин
магистранты

Эрматов Д.Ч.

Магистрант Факультета истории и социально-правового образования КГУ им. И.Арабаева

D.Ch. Ermatov

Masters student of the Faculty of History and Social and Legal Education
of KSU named after I. Arabaev

КЫРГЫЗСТАНДА СОВЕТ БИЙЛИГИНИН ОРНОТУЛУШУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

ОСОБЕННОСТИ УСТАНОВЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

FEATURES OF ESTABLISHMENT OF SOVIET POWER IN KYRGYZSTAN

Аннотация: Макалада совет бийлигинин орнотулушунун Кыргызстандагы өзгөчөлүктөрү, алгачкы кыргыз совет мамлекеттүүлүгү үчүн аракеттердин өбөлгөлөрү каралды.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности установления Советской власти в Кыргызстане, предпосылки борьбы за первую киргизскую советскую государственность.

Resume: The article examines the features of the establishment of Soviet power in Kyrgyzstan, the preconditions for the struggle for the first Kyrgyz Soviet statehood.

Негизги сөздөр: совет бийлиги, большевиктер, жумушчулар, дыйкандар, кызыл гвардия.

Ключевые слова: Советская власть, большевики, рабочие, крестьяне, Красная гвардия.

Key words: Soviet power, Bolsheviks, workers, peasants, Red Guard.

1917-жылы 24-октябрда (6-ноябрь) Петроградда куралдуу көтөрүлүш башталып, эртеси көтөрүлүшкө чыккан жумушчулар, солдаттар жана матростор борбордун маанилүү объектилерин ээлеп алышкан. 25-октябрда (7-ноябрь) эртең менен Аскердик-революциячыл комитет Убактылуу өкмөттүн кулагандыгы жөнүндө жарыялаган. Советтердин Бүткүл россиялык II съезди В. И. Ленин башында турган жумушчу-дыйкандардын биринчи өкмөтү Эл Комиссарлар Советин шайлаган [1]. Ушул мезгилден тарта большевиктер партиясы башкаруучу партияга айланган. Бул съездде тынчтык жана жер жөнүндөгү маселелер каралып, эки маселе боюнча Совет мамлекетинин алгачкы декреттери (закондору) кабыл алынган. Тынчтык жөнүндөгү декрет боюнча жалпы демократиялык тынчтык келишимин түзүү программасы иштелип чыккан. Жер жөнүндөгү декрет боюнча Россияда жашаган көп миллиондогон элдин мүдөөсүнө ылайык жерге болгон помещиктердин менчиги жоюлуп, аны мамлекеттин байлыгы катары дыйкандарга пайдалануу үчүн бекер берүү чечилген.

Кыргызстанда Совет бийлигин орнотуу өтө кыйын жана өзгөчө шарттарда жүргүзүлгөн. Өндүргүч күчтөрдүн начарлыгы, өнөр жай пролетариатынын аз санда болушу, большевиктер партиясынын таасиринин аздыгы, колониялык саясаттын натыйжасындагы

кыргыздар менен орустардын ортосундагы кастык мамиле жаңы бийликтин орношуна тескери таасирин тийгизген [2].

Кыргызстанга жакын Ташкентте 1917-жылы 31-октябрда (13-ноябрь) Совет бийлигинин орношу Орто Азияда, анын ичинде Кыргызстанда, Совет бийлигинин орнотулушун тездеткен. Жумушчу, солдат жана дыйкан депутаттарынын крайлык III съезди 28-ноябрда Түркстандагы мамлекеттик бийликтин Эл комиссарлар Советине өткөндүгүн таанып, жер-жерлердеги бийлик жумушчу, солдат жана дыйкан депутаттарынын колуна өткөндүгү жөнүндө чечим кабыл алган. Бул мезгилде Кыргызстандагы бийлик Убактылуу өкмөттүн колунда болгон. Ал эми жумушчу, солдат жана дыйкан депутаттарынын Советтеринде көпчүлүк орун меньшевиктер менен эсерлерге тиешелүү эле. Кыргызстандын аймагында биринчи болуп Сүлүктү менен Кызыл-Кыяда Совет бийлиги жарыяланган. Кыргызстандын түштүгүндө Совет бийлигинин орношун тездетүүгө Советтердин Фергана областтык VI съезди чон таасир тийгизген. Съезд 1917-жылы 6-7-декабрда болуп өтүп, анда большевиктер басымдуулук кылган жана алардын резолюциясы кабыл алынган. Съездде Фергана областында бийликти Советтердин колуна алуу маселеси чечилген. Ушундан кийин Фергана өрөөнүнүн бардык аймактарында Советтердин бийлиги орной баштаган. 1917-жылы декабрда Жалал-Абадда, 1918-жылы январда Ошто Совет бийлиги орногон. Айыл-кыштактарда да Советтер уюшулуп бийликти өз колдоруна ала баштаган. Кыргызстандын түндүгүндө Совет бийлиги адегенде Таласта 1917-жылы декабрдын башында орногон. Бул жерде Совет бийлигин орнотууга Ташкент-Олуя-Ата темир жолунун жумушчулары жана Олуя-Ата шаарындагы аскер гарнизону жардам көрсөтүшкөн. Пишпек шаары Кыргызстандын түндүгүндө Совет бийлигин орнотууда чоң роль ойногон. 1917-жылы октябрь айында Пишпектеги большевиктер бирдиктүү уюмга бириге элек болчу. Алар дагы эле солчул эсерлер менен бирдикте иштеп жатышкан. Жумушчулардын, кол өнөрчүлөр менен солдаттардын, 1916-жылы көтөрүлүштөн жабыр тарткан кыргыз кедейлердин нааразычылыктарынын өсүшүнүн натыйжасында ноябрь-декабрь айларында Пишпекте революциячыл кыймылдар күч алып, аларда большевиктердин таасири күчөгөн. Күзүндө Пишпек уездинде большевиктердин жашырын топтору: башында жумушчу А. И. Иваницын турган Чүй сугат тармагынын курулушундагы топ, механик И. С. Меркун башында турган Пишпектеги жумушчулар тобу, Г. И. Швец-Базарный жетектеген солдаттар тобу түзүлгөн. Ошол эле мезгилде Пишпекте Х. Хасанов жетектеген Кыргызстандагы алгачкы большевиктик улуттук топ түзүлүп, анын алгачкы мүчөлөрү: К. Сарыкулаков, И. Худайбергенов, Р. Солтонбеков, Ш. Баубеков, Ж. Балапанов ж. б. болушкан. Уезддеги бардык болуштуктардын дыйкандарынын арасында зор таасири бар «Букара» союзу большевиктердин негизги таянычын түзгөн. Пишпек уездинде Совет бийлигин орнотуу контрреволюциячы күчтөрдүн каршылыгына дуушар болуп курч мүнөздө өткөн [3]. 1917-жылы 31-декабрдагы Пишпектин Дубовый паркында 1000ден ашык киши катышкан митинг уезддеги революциялык окуялардын жүрүшүндө бурулуш учур болгон. Митинг большевиктер башында турган бардык революциячыл күчтөрдү чечкиндүү аракетке өтүү үчүн баш коштуруп, Кызыл Гвардия отряддарын түзүү жөнүндө чечим кабыл алган. 1918-жылы 1-январда Пишпектин большевиктери жаны женишке ээ болуп, Пишпек Советинин аскердик жетекчилиги большевиктер менен алмаштырылган. Анын төрагалыгына большевик Г. И. Швец-Базарный шайланган.

3-мартта Верныйда Совет бийлигинин жеңиши областтын калган аймагында, анын ичинен Пржевальск уездинде Совет бийлигин орнотууда чечүүчү мааниге ээ болгон.

Пржевальск жана Нарын аймагында Совет бийлигин орнотуу курч кырдаалда өткөн. Бул жактагы эмгекчилер Совет бийлигинин женишин кубаттап, Совет бийлигин орнотууга жардам берүүлөрүн суран, Жети-Суу областтык жана Пишпек уезддик Советтерге кайрылышкан. Нарын кыргыздарынын чакыруусу боюнча Токмоктон Ф. Дубовицкий командирлик кылган кызыл гвардиячылар келишип, мындагы контрреволюциячыл күчтөрдү, Кокон автономиялуу өкмөтүнүн куралдуу отрядынын калдыктарын талкалаган. Нарын аймагынын Советтеринин съезди 1918-жылы 8-апрелде ачылыш, аймакта Совет бийлиги орногондугун билдирген. Ысык-Көл өрөөнүндө, өзгөчө Пржевальскиде, Түп, Теплоключенка сыяктуу айрым кыштактарда бай орус дыйкандары, казак орустар көп болгондуктан алар Совет бийлигин орнотууга айыгышкан каршылык көрсөтүшкөн [4]. Бул жерде контрреволюциячыл күчтөрдү басуу 1918-жылы жайына чейин созулган. 1918-жылы июнь айынын аягында Верныйдан келген кызыл гвардиячылардын отряды Пржевальскидеги Убактылуу өкмөттүн бийлигин жоюп, 26-июнда Советтердин уездик съездин чакырууга көмөктөшкөн. Съезд Советтердин эски курамын таратып, жаны курамды шайлаган. Советтердин жаны курамы Пржевальскидеги бийликти колуна алган.

Ошентип, 1918-жылдын орто ченинде Совет бийлиги Кыргызстандын бардык жерлеринде орнотулган.

Колдонулган адабияттар:

1. Джуманалиев А, Т. Абдырахманов, А. Акматалиев, Т. Асанов, А. Жапаров, Т. Джуманалиев, М. Иманкулов, А. Кубатова, Ө. Осмонов, Т. Чоротегин, А. Эркебаев., Кыргызстандын тарыхы. Үч томдук. Үчүнчү том. XX к. жана XXI к. башы. (1990-2016-ж.ж.). –Бишкек, 2016.– 138-б.
2. Осмонов Ө.Ж., Асанканов А.А. Кыргызстан тарыхы)эң байыркы доордон азыркы мезгилге чейин). Жогорку окуу жайлар үчүн окуу китеби. [Текст] / Ө.Ж. Осмонов. – Бишкек, 2003. – 219-б.
3. Осмонов Ө.Ж. Кыргызстан тарыхы (байыркы доордон азыркы мезгилге чейин) [Текст] / Ө.Ж.Осмонов // Экспресс справочник. – толукталып алтынчы басылышы. – Бишкек, Мезгил, 2010. – 168-б.
4. Бактыгулов Д.С., История Киргизской ССР: Учеб. Пособие.-Фрунзе,1990. – 87-б.

Рецензент: т.и.д., профессордун м.а. Усупова Н.С.